

برای حقوق پدیدآوران

**دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی**

دانشکده: ادبیات و علوم انسانی، گروه: الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.Sc)

گرایش: فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

بررسی فقهی و حقوقی احکام خبررسانی

استاد راهنما:

دکتر مجید وزیری

استاد مشاور:

دکتر جمشید معصومی

پژوهشگر:

فاطمه ولی پور

تابستان ۹۲

تقدیر و تشکر :

خداوند متعال را خالصانه شکر میکنم به خاطر تمامی الطاف و توفیقاتش؛ به مصداق «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» بسی شایسته است از استاد فرهیخته و فرزانه جناب آقای دکتر مجید وزیری استاد بزرگوارم و از استاد فرهیخته و با تدبیر جناب آقای دکتر جمشید معصومی مشاور ارجمند این نوشتار که با کرامتی چون خورشید ، سرزمین دل را روشنی بخشیدند و گلشن سرای علم و دانش را با راهنمایی های کار ساز و سازنده بارور ساختند تقدیر و تشکر نمایم.

همچنین نهایت تشکر را از جنای آقای دکتر خزائی(زید عزه) استاد بزرگوار و مدیر گروه محترم فقه و حقوق دارم و قدردانی میکنم از تمامی همکاران دلسوزم در خبرگزاری دانشجویان ایران(ایسنا) و همسر پر تلاشم که یاریگر مسیر تحقیق و پژوهش بودند.

تقدیم به :

بهترین خبرسان خداوند متعال، در جهان اسلام حضرت محمد مصطفی (صلی الله علیه و آله وسلم) و صادقترین خبرنگار جهان تشیع حضرت علی (علیه السلام) و به موثقه‌ترین رساننده احکام از سوی این دو بزرگوار حضرت صدیقه کبری (زهرا) (علیها السلام) و در آخر به سنگ صبورم و مادر عزیزم که هم‌اکنون در بستر بیماری هستند. خداوند بزرگ شفایش دهد.

چکیده

خبر از جمله پیامهای رسانه است که تعریف آن حاوی واژه‌هایی هنجاری، ارزشی و اخلاقی است. اسلام نیز که اخلاق، ارزشها و آرمانها را همواره حاکم بر تمام جنبه های حیات بشری و همه روابط فردی و اجتماعی معرفی می‌کند در حوزه خبر دارای اصول و احکام شرعی و باید و نبایدهایی است به طوری که هیچ کسی در هیچ زمانی بیرون از این حوزه نیست و بخش بزرگی از زندگی افراد را به خود مشغول داشته است. از جمله اصول اخلاقی که دین مبین اسلام در حوزه خبر بر آن تاکید می‌کند، مسئولیت خبرنگار و توجه به حق مردم در دستیابی به اطلاعات سازنده و مفید، تاکید بر صداقت و عینیت خبر و احتراز از تحریف اخبار، توجه به اعتبار روایی منبع خبر، خودداری از مکر و خدعه در خبر، حفظ حرمت و حریم فرد و جامعه و در عین حال انتقاد سالم و عمل به وظیفه امانتداری جامعه است. اگر چه برخی هنجارها و ارزش ها در مرحله تطبیق و اجرا ممکن است با تفسیر و تأویل هایی متعدد روبرو شوند اما اساس تعالیم اسلام اصول و احکام فقهی خبر را به گونه ای شفاف تبیین ساخته است .

در این رساله سعی و تلاش بر این است که مسایل خبرو خبررسانی از نگاه فقهی بررسی و احکام فقهی فراروی خبرنگار و نهاد خبررسان ارائه گردد. تا زمینه‌ای برای تدوین کتاب فقه الخبر و فقه المخبر فراهم گردد. براین اساس در فصل اول به بررسی اصول کلی خبر پرداخته شده. و در فصل دیگر ماهیت خبر، نقش و تاثیرات خبر و قابلیت برخورداری آن از ارزش اقتصادی و وظایف و تکالیف خبرنگار مورد بررسی قرار گرفته است. و در فصل پایانی احکام مخاطب را در اطلاع‌رسانی و اطلاع‌یابی بیان کرده و وظایف و تکالیف آن را در جهت تحقیق و جستجوی از خبر و تدبیر در مضمون آن مورد تحقیق قرار دادیم. و به این مهم نایل شدیم که امر خبررسانی اگرچه در فقه به موجب اصله الاباحه حکم شرعی مباح را به خود گرفته و در قوانین بین‌المللی و حقوق موضوعه از مصادیق بارز آزادی بیان است اما در برخی موارد دارای محدودیت‌ها و خطوط قرمزی است که عدم رعایت آنها کرامت انسانی را زیر سؤال برده و جامعه را به تباهی می‌کشاند.

کلید واژه‌ها: خبر، مخبر، خبرگزاری، خبرنگار، اطلاع‌رسانی، فقه، رسانه

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب.....فاطمه...ولی پور.....دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی.....۸۹۰۶۳۵۹۱۷.....که در رشته...فقه و مبانی حقوق اسلامی.. که در تاریخ...۹۲/۴/۲۶..... از پایان نامه خود تحت عنوان.....بررسی فقهی و حقوقی احکام خبر و خبررسانی..... با کسب نمره۱۹/۵۰..... و درجهعالی.....دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران(اعم از پایان نامه، کتاب،مقاله و...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه‌های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی(هم سطح،پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزشی عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب،ثبت اختراع و... از این پایان نامه داشته باشم،از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء:

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه.....
فصل اول: کلیات تحقیق	
۴.....	بخش اول: طرح تحقیق
۴.....	۱) بیان مساله تحقیق
۴.....	۲) اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن
۵.....	۳) هدفهای تحقیق
۵.....	۴) سوالات یا فرضیه های تحقیق (بیان روابط بین متغیرهای مورد مطالعه)
۶.....	۵) چهارچوب نظری تحقیق
۷.....	۶) روش تحقیق
۷.....	۷) روش گردآوری اطلاعات
۷.....	۸) واژه های کلیدی
۷.....	۹) پیشینه تحقیق.....
۱۰.....	۱۰) تاریخچه خبر و خبرگزاری.....
۱۵.....	بخش دوم : واژه‌شناسی
۱۵.....	الف)تعریف خبر.....
۱۵.....	ب) تعریف رسانه
۱۶.....	ج) تعریف فقه.....
۱۶.....	د) تعریف حقوق
۱۷.....	ه)تعریف خبرگزاری.....
۱۸.....	بخش سوم : جایگاه و اصول کلی خبررسانی
۱۸.....	۱- جایگاه بحث.....
۱۸.....	الف) در فقه و اصول.....

۱۸.....	ب) در حقوق موضوعه.....
۱۹.....	۲- اصول کلی خبررسانی
۱۹.....	الف) اصول کلی خبررسانی در علم ارتباطات.....
۱۹.....	۱- نقش و اهمیت خبر.....
۲۰.....	۲- ماهیت خبر.....
۲۲.....	۱- چگونگی تهیه خبر.....
۲۲.....	۲- مفاهیم اساسی در خبر
۲۲.....	۱.۴.۱. درستی خبر
۲۳.....	۲.۴.۲. روشنی خبر
۲۳.....	۳.۴.۳. جامعیت خبر
۲۳.....	۳- دروازه‌بانی و گزینشگری اخبار
۲۵.....	۴- ارزش‌های خبری
۲۶.....	۱-۶-۱. دربرگیری
۲۶.....	۲-۶-۲. شهرت
۲۶.....	۳-۶-۳. برخورد، اختلاف و درگیری
۲۶.....	۴-۶-۴. استثنا و شگفتی
۲۷.....	۵-۶-۵. بزرگی و فراوانی تعداد
۲۷.....	۶-۶-۶. مجاورت
۲۷.....	۷-۶-۷. تازگی
۲۷.....	۵- منابع خبری.....
۲۸.....	- انواع منبع خبر
۲۸.....	۱- منابع اصلی
۲۹.....	۲- منابع مستقل
۲۹.....	۳- منابع متضاد
۳۰.....	۴- منابع دست دوم
۳۰.....	۵- منابع نامشخص
۳۱.....	ب) اصول کلی خبررسانی در قرآن

- ۱- دیدگاه قرآن درباره ی محتوی خبر ۳۱
- ۱-۱. مفید بودن (آگاهی بخشی و ایجاد رشد معنوی)..... ۳۱
- ۱-۲ رعایت عفاف و حیا و اجتناب از پخش اخبار فسادآور..... ۳۲
- ۱-۳ مقابله با تحریف و عملیات روانی ۳۲
- ۱-۴ افشای اخبار دروغ ۳۳
- ۲- دیدگاه قرآن درباره ی نحوه ی ارائه خبر..... ۳۴
۱. ۲. ۱. مستند بودن ۳۴
۲. ۲. استفاده از الفاظ محترمانه و رعایت اخلاق و ادب..... ۳۴
۳. ۲. تصویری بودن ۳۶
۴. ۲. واقع گویی ۳۶
۵. ۲. حق گویی ۳۷
۶. ۲. فصاحت و شفافیت ۳۸
۷. ۲. ضرورت طبقه بندی ۳۹
۸. ۲. منع بدگویی از دیگران و تجسس بی جا ۳۹
- ج) اصول کلی خبرنگاری ۴۰
- ویژگی های خبرنگار..... ۴۰
- ۱- ویژگی های مهارتی خبرنگار ۴۰
- ۱.۱. شمّ خبری..... ۴۱
- ۲.۱. در مسیر خبر بودن..... ۴۱
- ۳.۱. تخصص ۴۱
- ۴.۱. تعهد در قبال مردم و مصالح جامعه ۴۲
- ۵.۱. روابط اجتماعی مناسب..... ۴۲
- ۶.۱. تکمیل معلومات عمومی ۴۲
- ۷.۱. سرعت عمل..... ۴۲
- ۲- ویژگی های اخلاقی خبرنگار (اصول اخلاقی حرفه خبرنگاری) ۴۳
- ۱.۲. احساس مسئولیت اجتماعی ۴۳
- ۲.۲. صداقت و واقع نمایی ۴۴

۴۵.....	۳.۲. خبر برای همه
۴۶.....	۴.۲. رعایت عدالت و انصاف
۴۶.....	۵.۲. توجه به مصالح عمومی جامعه
۴۷.....	۶.۲. استقلال و بی طرفی
۴۸.....	۷.۲. نرم گویی و بیان نیکو
۴۸.....	د) اصول کلی رسانه از دیدگاه قرآن
۴۸.....	۱.۱. حق محوری
۵۰.....	۲.۱. رحمت گستری
۵۲.....	۳.۱. طاغوت ستیزی
۵۳.....	۴.۱. دفاع از ارزشها
۵۵.....	۵.۱. مدیریت ارزشی رسانه

فصل دوم: احکام فقهی و حقوقی خبر و خبرنگار

۵۸.....	بخش اول: احکام فقهی و حقوقی خبر
۵۸.....	۱- سیاست‌های مدنظر شارع
۵۹.....	۲- نقش و تاثیرات خبر
۵۹.....	۱.۲. تاثیر خبر در پیدایش آگاهی
۵۹.....	۲.۲. تاثیر خبر در پیدایش احکام تکلیفی
۶۰.....	۳.۲. نقش خبر در اعمال حقوقی
۶۱.....	۴.۲. نقش خبر در وقایع حقوقی
۶۲.....	۵.۲. نقش و تاثیر اطلاع‌رسانی در بهینه‌سازی و روند رسیدگی به دعاوی
۶۴.....	۳- ظرفیت‌های اصیل خبر
۶۴.....	۱.۳. قابلیت برخورداري از ارزش اقتصادي
۶۷.....	۲.۳. قابلیت تملک
۷۴.....	۳.۳. قابلیت جریان عقود معاوضي در مورد پدیده خبر
۷۴.....	۱.۳.۳. ضرورت برخورداري از منفعت
۷۷.....	۲.۳.۳. صلاحیت مولد خبر برای مبادله و معاوضه آن

بخش دوم: احکام فقهی و حقوقی خبرنگار	۷۸
۱- جایگاه مخبر در چرخه اطلاع رسانی	۷۸
۲- ویژگی‌ها و عوامل تاثیر گذار بر افزایش اعتماد به مضامین خبر	۷۸
۱.۲. تعداد مخبران	۷۸
۲.۲. شرایط مخبر	۷۹
۱.۲.۲. وثوق	۸۰
۲.۲.۲. ضبط	۸۰
۳.۲. مخبرانی که تنها منبع و مستند یک پدیده اند	۸۱
۳- تکالیف و وظایف مخبر (احکام خبر)	۸۲
۱-۳. ممنوعیت ورود به حریم خصوصی	۸۲
۱-۱-۳. ممنوعیت تجسس، تحسس و تفتیش	۸۳
۱-۱-۳. مفهوم تجسس و تحسس	۸۳
۲-۱-۳. دلایل حرمت تجسس	۸۳
۳-۱-۳. انواع تجسس	۸۵
الف) تجسس در حوزه شخصی	۸۵
ب) تجسس در حوزه اجتماعی و مسائل عمومی	۸۶
ج) تجسس ممدوح و جایز	۸۷
۴-۱-۳. تجسس در قانون	۸۷
۲-۱-۳. ممنوعیت ورود به منازل بدون استیذان	۸۸
۳-۱-۳. ممنوعیت استراق بصر	۸۹
۴-۱-۳. ممنوعیت استراق سمع	۹۰
۵-۱-۳. ممنوعیت سوء ظن	۹۰
۶-۱-۳. ممنوعیت غیبت و نیمه	۹۱
۱-۳-۶-۱. غیبت	۹۱
۲-۳-۶-۱. نیمه	۹۲
۷-۱-۳. ممنوعیت سب، هجو و توهین	۹۲
۱-۳-۷-۱. سب	۹۲

- ۹۳ - ادله ممنوعیت.....
- ۹۳ ۱-۳-۲. هجو مومنین.....
- ۹۴ ۱-۳-۳. توهین و هجو در قانون.....
- ۹۵ ۱-۳-۸. ممنوعیت اشاعه فحشا و هتك ستر.....
- ۹۸ ۱-۳-۹. ممنوعیت خیانت در امانت.....
- ۹۸ ۲-۳. ممنوعیت تهمت و افتراء.....
- ۹۹ ۱-۲-۳. در آیات و روایات.....
- ۹۹ ۲-۳-۲. تهمت و افتراء در حقوق موضوعه.....
- ۱۰۰ ۳-۳. خودداری از نشر اسرار.....
- ۱۰۰ ۱.۳.۳. افشای اسرار در نگاه آموزه های دینی.....
- ۱۰۱ ۲.۳-۳. افشای اسرار در نگاه فقه و فقها.....
- ۱۰۴ ۳-۳-۳. افشای اسرار در قانون.....
- ۱۰۸ ۴-۳-۳. افشای اسرار دولتی و مرتبط با امنیت و منافع کشور.....
- ۱۰۹ ۳-۴-۳. ویژگی افشای اسرار در رسانه های خبری.....
- ۱۱۰ ۴-۱. ممنوعیت نشر اکاذیب.....
- ۱۱۰ ۱-۴-۱. محورهای کذب.....
- ۱۱۰ الف) کذب بر خداوند و اولیای او (ع).....
- ۱۱۱ ب) ترویج بدعت در دین.....
- ۱۱۲ ج) ترویج قیاس در دین.....
- ۱۱۲ د) افتراء و کذب بر افراد عادی.....
- ۱۱۳ ۲.۴-۱. مواردی که نشر اکاذیب و اخبار دروغ مجاز است.....
- ۱۱۳ الف) نشر اکاذیب در موارد اضطراری.....
- ۱۱۴ ب) نشر اکاذیب برای اصلاح و ایجاد تفاهم.....
- ۱۱۵ ج) نشر اکاذیب به انگیزه تأمین مصالح مسلمان.....
- ۱۱۷ ۳.۴-۱. نشر اکاذیب در حقوق موضوعه.....
- ۱۱۷ ۵-۱. خودداری از دشنام، ایذاء، استهزاء.....
- ۱۱۹ ۷-۱. ممنوعیت فعالیت در جهت گسترش ظلم در جامعه.....

- ۸-۱. ممنوعیت ایجاد رعب و هراس در قالب انتشار اخبار..... ۱۲۰
- ۹-۱. خودداری از انتشار مطالب خلاف اسلام..... ۱۲۱
- ۱۰-۱. حکم انتشار مطالب دارای مفسده اخلاقی..... ۱۲۱
- ۱۱-۱. حکم ذکر منبع خبری در رسانه‌ها..... ۱۲۳
- ۱۲-۱. ممنوعیت نشر مطالب مایوس کننده از رحمت خدا..... ۱۲۴
- ۱۳-۱. ممنوعیت استفاده از «مغالطات» جهت گمراه کردن مردم..... ۱۲۶
- ۱۳-۱. ممنوعیت تحریف کلام دیگران..... ۱۲۶
- ۱۴-۱. ممنوعیت انکار ضروریات و اصول ثابت دین..... ۱۲۹
- ۱۵-۱. ممنوعیت انتشار مطالب محرک جنسی..... ۱۳۱
- ۱۶-۱. ممنوعیت شایعه پراکنی..... ۱۳۲
- الف) تعریف شایعه..... ۱۳۲
- ب) حکم شرعی شایعه..... ۱۳۲
- ج) وظیفه مردم خصوص شایعه‌سازی‌ها..... ۱۳۳
- ۱۷-۱. ممنوعیت شبهه افکنی..... ۱۳۴
- الف) تعریف شبهه..... ۱۳۴
- ب) موارد شبهه..... ۱۳۵
- ج) انواع شبهه..... ۱۳۵
- د) هدف از «شبهه»..... ۱۳۶
- ه) وظایف مردم در برابر شبهات..... ۱۳۶
- ۱- پرهیز از اظهار نظر سطحی و شتابگرانه..... ۱۳۶
- ۲- بررسی و جست‌وجو..... ۱۳۶
- ۳- هوشیاری..... ۱۳۷
- ۴- دفاع از حق و حقیقت..... ۱۳۸
- حدود مطبوعات..... ۱۳۸
- بخش سوم: حقوق مخبر (مبدأ خبر)..... ۱۴۱**
- ۱. امنیت جانی..... ۱۴۱**
- دلایل امنیت جانی خبرنگاران..... ۱۴۲

الف) ماهیت حرفه خبرنگاران اعزامی، رسالت (پیام آوری) است	۱۴۲
ب) ضرورت پای بندی حکومت اسلامی به پیمان های جهانی و بین المللی	۱۴۳
- دلایل پای بندی دولت به مقررات بین المللی	۱۴۳
ج) برقراری پیمان استیمان در مورد خبرنگاران	۱۴۵
۲. مصونیت قضایی	۱۴۶
۱.۲. مفهوم مصونیت قضایی	۱۴۶
۲.۲. حدود و ضوابط مصونیت قضایی خبرنگاران	۱۴۷
۳.۲. ادله مصونیت قضایی	۱۴۸
۳. برخورداری از حقوق پدیدآورندگان آثار فکری	۱۴۹
۱.۳. حقوق مادی پدیدآورندگان آثار فکری قابل انطباق در مورد خبر	۱۴۹
۱.۱.۳. انواع حقوق مادی	۱۵۰
۲.۱.۳. ویژگی های حقوق مادی	۱۵۰
۲.۳. حقوق معنوی پدیدآورنده اثر فکری	۱۵۱
۱.۲.۳. انواع حقوق معنوی	۱۵۲
۲.۲.۳. ویژگی حقوق معنوی پدیدآورندگان	۱۵۲

فصل پنجم: بررسی فقهی و حقوقی مخاطب

بخش اول: تبیین مفهوم مخاطب در علم ارتباطات	۱۵۵
۱- تعریف مخاطب	۱۵۵
۲- سیر تحول مخاطب	۱۵۵
۳- رویکردها به مخاطب	۱۵۶
۴- خاستگاه شکل گیری مخاطبان	۱۵۶
۵- کارکردهای مخاطبان	۱۵۷
۶- تفاوت مخاطب و تماشاگر	۱۵۷
۷- جایگاه مخاطبان اخبار و رسانه	۱۵۷
بخش دوم: حقوق مخاطب	۱۶۰
۱- اساسی ترین حقوق مخاطبان رسانه ها	۱۶۱

- الف) آزادی کسب و دریافت اطلاعات و اخبار ۱۶۱
- ب) عدالت اطلاعاتی ۱۶۲
- ۱- عدالت در اطلاع‌یابی ۱۶۲
- ۲- عدالت در اطلاع‌رسانی ۱۶۴
- ۳- عدالت اطلاعاتی نسبت به مخالفان سیاسی ۱۶۸
- ۱.۳. مخالفانی که به اقدامات خشونت‌آمیز علیه حاکمیت دست می‌زنند ۱۶۹
- ۲.۳. مخالفان نظری و فکری ۱۷۳
- ج) کثرت‌گرایی و سایل ارتباط جمعی ۱۷۴
- د) استقلال و بی‌طرفی رسانه‌های جمعی ۱۷۴
- بخش سوم: تکالیف و مسئولیت‌های مخاطب ۱۷۶**
- الف) وظایف دریافت‌کننده خبر ۱۷۶
- ۱- تحقیق در درستی اخبار ۱۷۶
- ۲- تدبیر در مضمون خبر ۱۷۸
- ۳- ارجاع اخبار به مرجع صلاحیت‌دار ۱۷۹
- ب) شرایط پذیرش خبر ۱۸۰
- ب) مسئولیت دریافت‌کنندگان خبر ۱۸۴
۱. ضرورت ترتیب اثر ۱۸۴
۲. مراعات ضوابط قانونی در ترتیب ۱۸۵

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

- نتیجه‌گیری ۱۸۸
- پیشنهادات ۱۸۹
- فهرست منابع و مآخذ ۱۹۱
- الف) منابع عربی ۱۹۱
- ب) منابع فارسی ۱۹۵
- ۱- کتاب‌ها ۱۹۵
- ۲- مقالات و نشریات ۱۹۹
- ج - سایت‌ها و نرم‌آزارها ۲۰۰

مقدمه

در جهان امروز مساله خبر و اطلاع‌رسانی یکی از موضوعات مهم و اساسی در زندگی بشر است که دارای احکام شرعی و باید و نبایدهایی است به طوری که هیچ کسی در هیچ زمانی بیرون از این حوزه نیست و بخش بزرگی از زندگی افراد را به خود مشغول داشته است.

از سوئی بخش بزرگی از افراد جامعه درگیر فعالیت و اشتغال در این حوزه هستند. که به عنوان عاملان حوزه خبر و رسانه از خود می پرسند که احکام هر مساله از مسائل اطلاع‌رسانی چیست؟ آیا مثلا اطلاع‌رسانی بدون ذکر منبع خبر، جایز است یا حرام؟ آیا اطلاع‌رسانی در حوزه نابهنجاری ها چون تجاوز و زنا و دزدی، از مصادیق اشاعه فحشاء است که حرام می باشد، یا از مصادیق آموزش مردم برای مبارزه و مقابله با آن؟ همان‌گونه که در گذشته هنگامی که مردم با بلندگوها رو به رو شدند، از خود درباره جواز یا عدم جواز شرعی استفاده از آن می پرسیدند و اینکه آیا می توان از این رسانه در اموری چون روضه و سخنرانی در منابر، اذان و مانند آن استفاده کرد؟ در جهان امروز هم مسائل جدیدی از قبیل مسائل خبررسانی و استفاده از اینترنت و شبکه‌های مختلف ماهواره همواره مورد پرسش مردم در جوامع اسلامی است. به هر حال، هر متشرعی با دیدن موضوع جدیدی از خود می پرسد که حکم شرعی آن چیست؟ چرا که می‌خواهد افعال و اعمال خویش را مطابق احکام شرعی انجام دهد.

همان‌طور که می‌دانیم اسلام مجموعه‌ای به هم پیوسته از هنجارها و اصول و فلسفه‌هایی است که هر یک مکمل دیگری است. اسلام دامنه کامل زندگی و تجربه بشری در سطوح خرد و کلان را در بر می‌گیرد و همان‌گونه که در سوره مائده آیه ۳ آمده است: "امروز برایتان دین را کامل کردم" اسلام شیوه زندگی و دین کامل است و در حقیقت فرهنگ جامعی است که شکل و الگوی فراگیر زندگی به شمار می‌رود. به دلیل فراگیری این الگو، یک مسلمان همواره به صورت هدفمند زندگی می‌کند و هیچ‌گونه عملی خارج از چهارچوب اسلامی نیست حتی عمل فرد مسلمان پیش از آنکه به منصف ظهور و دنیای خارج برسد در عالم قصد و اراده و نیت نیز مستحق ثواب و یا عقاب است تا جایی که برای نیت و اراده جایگاهی فراتر از عمل دیده شده است. انسان مسلمان همواره مقید به حدود الهی است و مجاز نیست از آن حدود تخلف ورزد حدود الهی شامل مرزبندی ها و حوزه مشخص شده وظایف و بایدها و نبایدهای کلی است که انسان بایستی برآن اساس زندگی روزمره فردی و اجتماعی خود را سامان دهد. از جمله این اعمال فرایند خبررسانی در رسانه های جامعه اسلامی

است که شخص مسلمان نباید نسبت به مسائل و احکام آن بی تفاوت باشد؛ چرا که از نظر اسلام، همه چیز می‌بایست در راستای سعادت و خوشبختی دنیوی و اخروی مردم به کار گرفته شود؛ زیرا هدف از آفرینش به ویژه آفرینش انسان، متعالی و خدایی شدن اوست و شریعت اسلام و کتب و حیانی الهی، کمک می‌کند تا انسان از طریق عمل به آموزه های و حیانی، به این هدف دست یابد.

در گذشته، مسایلی درباره چگونگی تعامل با اخبار و همچنین درباره تخیل و اسطوره سازی و افسانه بافی و تغزل و شعر مطالبی مطرح بوده است. در آیات قرآنی نیز می‌توان احکام فقهی در این باره را یافت.

به عنوان نمونه درباره چگونگی برخورد یک رسانه یا شخص با اخبار، از ضرورت تحقیق درباره درستی اخبار سخن به میان آمده است. (حجرات، آیه ۶) بنابراین، رسانه تا زمانی که از صحت و درستی اخبار مطلع نشده جایز نیست آن را رسانه ای کند و یا شخص بر اساس آن قضاوت و داوری نماید و زندگی خویش را براساس آن سامان دهد.

همچنین درحوزه اطلاع رسانی از هرگونه شایعه پراکنی برحذر داشته شده و به عنوان گناه با آن به شدت مبارزه می‌شود. براین اساس، طرح شایعات بویژه آنهایی که موجب هنجارشکنی، تهدید امنیت روحی و روانی جامعه و ایجاد بحران اجتماعی می‌شود، جایز نیست.

خداوند در آیات ۱۵ تا ۱۷ سوره نور به شدت از هرگونه نشر اکاذیب و افترا برحذر می‌دارد و آن را گناهی بزرگ می‌شمارد و هرگونه گرایش به ظالمان و تملق گویی و چاپلوسی در رسانه مقبوح و مذموم است. بنابراین اطلاع‌رسانی یا خبررسانی به عنوان یک فعل از افعال مکلفین نیز دارای بایدها و نبایدهایی است که می‌بایست در چارچوب قوانین علم اصول از منابع چهارگانه کتاب، سنت، عقل و اجماع استنباط و احکام فقهی آن مشخص شده و در اختیار جامعه ایمانی و اسلامی قرارگیرد تا مکلفان، رفتار و اعمال خویش را در این چارچوب سامان دهند. بر این اساس، فقه خبررسانی به معنای فقه اطلاع‌رسانی همانند فقه روزه، فقه امر به معروف و نهی از منکر و فقه بیع، یکی از مسائل حوزه فقه اسلامی است که می‌بایست بدان توجه شود و احکام و اصول شرعی آن استخراج شود؛ زیرا مسئولیت فقه، تبیین احکام رفتاری مکلفین و بیان واجبات، مستحبات، محرمات، مکروهات و مباحات آن می‌باشد.

فصل اول:

کلیات تحقیق

بخش اول: طرح تحقیق

بخش دوم: واژه‌شناسی

بخش سوم: جایگاه و اصول کلی خبررسانی

بخش اول: طرح تحقیق

۱) بیان مساله تحقیق :

حوزه خبر و خبررسانی از ارکان زندگی امروز بشر و تاثیرگذار در تمام مراحل زندگی فردی و اجتماعی است که قطعاً می‌طلبد خود را با فقه و حقوق تطبیق دهد و اگر جدا از آن دو حرکت کند فرد و جامعه را به فساد و تباهی می‌کشاند. بنابراین خبر باید بر احکام فقهی خمسه عرضه شود و خود را در این عرصه فقهی بگستراند، و از آنجایی که فقه شامل همه نیازمندی‌های فردی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی برای تمامی مکلفان بوده و در هر امری از امور و هر فعلی از افعال انسان نیاز به تفقه و اجتهاد است لذا ضروری به نظر می‌رسد عرصه انتشار خبر و خبررسانی از از دیدگاه فقهی در چنین پژوهشی مورد بررسی قرار گیرد.

در واقع خبر و خبررسانی جدای از این مقوله نبوده و در حدود ۳۰ آیه از قرآن کریم نیز مرتبط با خبر و خبررسانی است که تحت عناوینی چون افشای فاحشه، خبرچینی کذب، در جنبه منفی قضیه و علم و آگاهی، هشدار و ارشاد و راهنمایی در جنبه مثبت قضیه به آن پرداخته شده است. باید در نظر داشت در تولید و انتشار اخبار، مخبر نقش اصلی را ایفا می‌کند. به همین جهت اکثر احکام و قوانینی که در این حوزه وجود دارد و به مخبر (خبرنگار) ارتباط دارد که قابلیت تبیین فقهی به صورت منطقی را دارد.

لذا برای نیل به این مقصود باید مجموعه‌ای از نصوص و ظواهر قرآنی مرتبط با مساله کسب و نشر اطلاعات و اخبار را کنار هم نهاد و عبارات از متون مختلف دینی را گردآوری نمود و مساله فقهی کسب خبر و نشر خبر را تبیین نمود و الگویی مطلوب ارائه داد. بنابراین در این پژوهش سعی می‌شود به تبیین فقهی مساله و خبر خبررسانی (احکام خبر و اطلاع‌رسانی) و ارائه الگویی بهتر برای نهاد خبرگزاری که متکفل کسب و عرضه اطلاعات و اخبار است پرداخته شود.

۲) اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن :

با توجه به تغییرات و تحولات فزاینده در جهان حوزه‌های جدیدی پدید می‌آید که نیازمند تدوین کتب و مباحث جدید فقهی است از جمله این حوزه‌های جدید حوزه اخبار و اطلاع‌رسانی است که یکی از موضوعات مهم اساسی زندگی بشر است و هیچکس در هیچ زمانی بیرون از این حوزه نمی‌باشد. از طرفی بخشی از افراد جامعه درگیر فعالیت و اشتغال در این حوزه هستند. این

افراد به عنوان عاملان حوزه اطلاع‌رسانی از خود می‌پرسند احکام هر مساله از مسائل اطلاع‌رسانی چیست؟ آیا اطلاع‌رسانی در حوزه نابهنجاری‌ها مثل تجاوز، زنا و دزدی از مصادیق اشاعه فحشا است که حرام است. بنابراین اطلاع‌رسانی به عنوان یک فعل از افعال مکلفین دارای باید و نبایدهایی است که می‌بایست در چارچوب علم فقه و قوانین اسلامی از کتاب و سنت استخراج و در اختیار جامعه اسلامی قرار گیرد تا مکلفان رفتار و اعمال خویش را در این چارچوب سامان دهند.

هر چند در گذشته در لابه‌لای کتب فقهی و اصولی به مبحث رسانه پرداخته‌اند ولی گستره حوزه اخبار می‌طلبد که بطور جداگانه در یک پژوهش فقهی به این مقوله پرداخته شود تا همان‌گونه که کتب فقهی تخصصی چون کتاب الصلاة و کتب الإجاره تدوین شده است کتاب الإعلام و الأخبار نیز به صورت تخصصی تدوین گردد.

۳) هدفهای تحقیق :

- ۱- تبیین فقهی مساله خبر و بازیابی سیستم اطلاع‌رسانی الگو و مورد نظر شریعت
- ۲- پاسخگویی به پرسش‌های موجود در این حوزه
- ۳- شناخت و بررسی حدود جایز و خطوط قرمز اطلاع‌رسانی در جامعه
- ۴- بررسی سیاست‌های شارع در حوزه اطلاع‌رسانی
- ۵- بررسی احکام خبر و حقوق و تکالیف مخبر

۴) سوالات یا فرضیه های تحقیق (بیان روابط بین متغیرهای مورد مطالعه)

- ۱- آیا شریعت اسلامی درباره اطلاع‌رسانی سیاست‌هایی مقرر داشته است؟
 - ۲- خیرداری چه قابلیت‌هایی می‌باشد آیا مالک خاصی برای خبر تصور می‌شود؟
 - ۳- خبر و اطلاع‌رسانی در کدام یک از مقوله احکام پنجگانه تکلیف قرار می‌گیرند؟
 - ۴- آیا در مراحل مختلف تهیه خبر، شریعت اسلامی محدودیت و ممنوعیت‌هایی را برای خبرنگار قائل شده است؟
 - ۵- آیا مخاطبان اخبار ملزم به انجام برخی تکالیف هستند؟
- اطلاع‌رسانی در برخی حوزه‌ها، مثل نشر اکاذیب، تجسس و اشاعه فحشا ممنوع و حرام است.
- خبر و اطلاع‌رسانی ریشه فقهی و قرآنی دارد و حکم شرعی پرداختن به آن به موجب اصله الاباحه مباح می‌باشد.